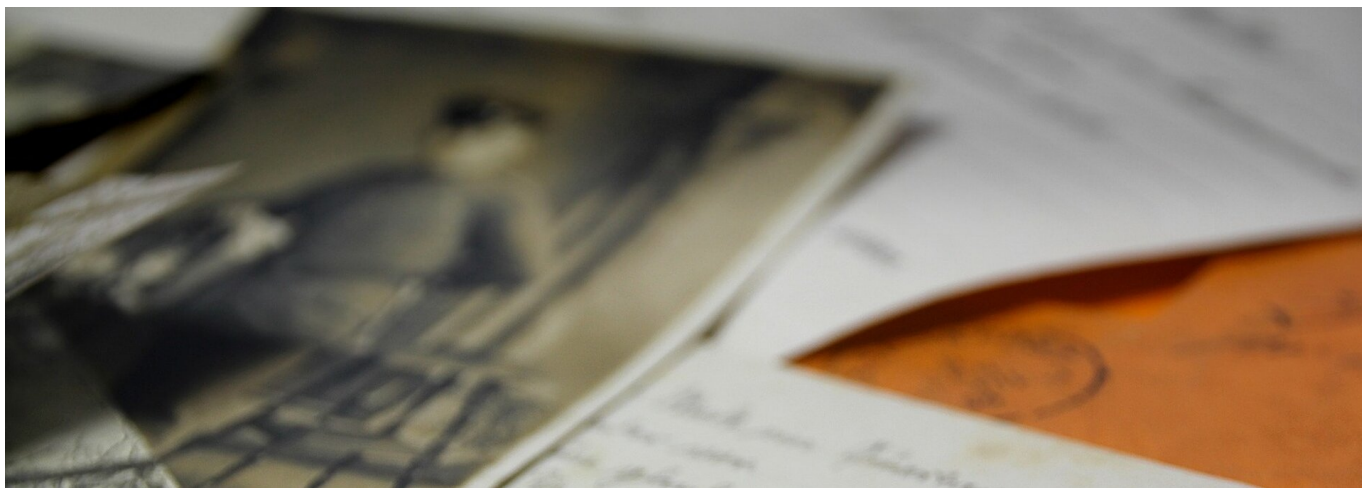

Czy *Elegia o... [chłopcu polskim]* Krzysztofa Kamila Baczyńskiego ma wymiar optymistyczny?

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa myśli](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Krzysztof Kamil Baczyński, *Wielkanoc*, [w:] tegoż, *Poezje wybrane*, oprac. J. Święch, Wrocław 1989, s. 111.
- Źródło: Krzysztof Kamil Baczyński, *Oddech wiosenny*, [w:] tegoż, *Poezje wybrane*, oprac. J. Święch, Wrocław 1989, s. 247.
- Źródło: Krzysztof Kamil Baczyński, ****O miasto, miasto, Jeruzalem żalu*, [w:] tegoż, *Poezje wybrane*, oprac. J. Święch, Wrocław 1989, s. 116.
- Źródło: Krzysztof Kamil Baczyński, *Mazowsze*, [w:] tegoż, *Poezje wybrane*, oprac. J. Święch, Wrocław 1989, s. 214.
- Źródło: Krzysztof Kamil Baczyński, ****Niebo złote ci otworzę*, [w:] tegoż, *Poezje wybrane*, oprac. J. Święch, Wrocław 1989, s. 205–206.
- Źródło: Krzysztof Kamil Baczyński, *Elegia o... [chłopcu polskim]*, [w:] tegoż, *Wybór poezji*, oprac. J. Święch, Kraków 1989, s. 241.
- Źródło: Ireneusz Opacki, *Elegia optymistyczna. O poezji Krzysztofa Kamila Baczyńskiego*, [w:] tegoż, *Poetyckie dialogi z kontekstem. Szkice o poezji XX wieku*, Katowice 1979, s. 314–315.

- Źródło: Ireneusz Opacki, *Elegia optymistyczna. O poezji Krzysztofa Kamila Baczyńskiego*, [w:] tegoż, *Poetyckie dialogi z kontekstem. Szkice o poezji XX wieku*, Katowice 1979, s. 312–313.
- .
- Źródło: Krzysztof Kamil Baczyński, *Pokolenie [Do palców przymarzły struny...]*.

Czy *Elegia o... [chłopcu polskim]* Krzysztofa Kamila Baczyńskiego ma wymiar optymistyczny?

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Janusz Sławiński, sytuując twórczość Krzysztofa Kamila Baczyńskiego na tle piśmiennictwa katastrofistów, pisał: „Dla generacji Baczyńskiego kataklizm nie był przedmiotem przewidywań czy przeczuć. Był jej dany w postaci rzeczywistego spełnienia [...]”¹. Wyobraźnię poetycką autora *Elegii o... [chłopcu polskim]* ukształtowało traumatyczne przeżycie II wojny światowej. Jednak jego twórczość znacznie wykracza poza kanon tyrtejski i staje się wyrazicielem problematyki moralnej całego pokolenia. Właśnie wątpliwości natury etycznej, obok ogromnego ładunku emocjonalnego, składają się na przesłanie *Elegii...*, której nie można ograniczać do dokumentu utrwalającego doświadczenia jednostki.

Twoje cele

- Zinterpretujesz wiersz Krzysztofa Kamila Baczyńskiego *Elegia o... [chłopcu polskim]*, zwracając szczególną uwagę na metafory zawarte w tekście.
- Scharakteryzujesz podmiot liryczny, nazywając jego uczucia.
- Opiszysz poetykę Krzysztofa Kamila Baczyńskiego czytelną w wierszu *Elegia o ... [chłopcu polskim]*.
- Zredagujesz swoje stanowisko dotyczące sensu zakończenia utworu w oparciu o fragment eseju literaturoznawczego.

Przeczytaj

Katastrofizm pokolenia Kolumbów

Katastrofizm to jedna z tendencji w kulturze XX wieku wyrażająca się w twierdzeniu o jej kryzysowym charakterze, który ostatecznie miał ją doprowadzić do zniszczenia. Wynikał z przekonania, że kultura europejska jest skazana na zagładę z przyczyn wewnętrznych (utrata możliwości rozwoju i załamanie się obowiązujących dotychczas wartości) lub zewnętrznych (inwazja innych cywilizacji). Katastrofiści byli przekonani o **fatalistycznym determinizmie** historii. Sygnalizując kryzys jednostki, jednocześnie podejmowali próby poszukiwań humanistycznego wyjścia, które ocaliłoby podstawowe elementy kultury.

Francisco Goya, *Łoża śmierci* (Rycina nr 62) z cyku *Okropności wojny*, 1810–1815

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Wpływ katastrofizmu widać szczególnie w poezji Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, choć można go zauważyć także w twórczości Adama Gajcego. W wierszach autora *Elegii o... [chłopcu polskim]* z lat 1939–41 są obecne typowe dla katastrofistów kontrastowe zestawienia arkadii dzieciństwa i powszechnego kataklizmu. Służą one zobrazowaniu pesymistycznej wizji **historiozoficznej**, w której historia ludzkości jawi się jako krwawa i okrutna. W roku 1941 Baczyński przeżył „porażenie okupacyjne” (określenie Kazimierza Wyki) i w jego poezji pojawiła się figura, którą można dostrzec także w *Elegii o... [chłopcu polskim]*. Coraz częściej bohaterem jego wierszy staje się jednostka szlachetna, **prometeiczna**, ponosząca klęskę. „Była w tym już zapowiedź dialogu poety ze społeczeństwem w imię ocalenia go przed groźbą **defetyzmu**, upadku wiary w sens

człowieczeństwa, obrony osoby ludzkiej jako wartości najwyższej”¹. Łączy to Baczyńskiego z polskimi romantykami – głównie Juliuszem Słowackim i Cyprianem Kamilem Norwidem. Widać to na przykład w wizji poety jako duchowego przywódcy narodu, a także w postulatach (często nieformułowanych wprost) postępowania według norm moralnych i zachowania postawy humanistycznej w czasach rozchwiania etycznych norm.

Katastrofizm pokolenia Kolumbów został przez badaczy nazwany **katastrofizmem generacyjnym**. Od tego przedwojennego różni się przede wszystkim tym, że nie wynika z przeczucia nadchodzącej tragedii, ale jej przeżycia. Stąd inna nazwa tego pokolenia – **pokolenie Apokalipsy spełnionej**.

((Ireneusz Opacki

Elegia optymistyczna. O poezji Krzysztofa Kamila Baczyńskiego

Zacznijmy od metaforyki: ona ujawnia długotrwałość tego procesu kształcenia. To, co w pierwszej strofie zaskakuje czytelnika, to dziwny niedosyt grozy. Grozy, która powinna tu wystąpić z pełną siłą – wszak strofa ta przynosi katalog największych potworności wojny: krew, pożogi, szubienice. W ogromnym napięciu to całe krajobrazy pożóg, to całe morze szubienic. I choć w tak bezpośrednich formułach jest to ujawnione – groza paradoksalnie głęboko się ukrywa, jest niezwykle słabo wyczuwalna.

Niweluje ją bowiem kategoria spojrzenia na ten niszczący świat. To ani spojrzenie przez pryzmat pojęć moralnych ani przez pryzmat istotnych wymiarów prezentowanych rzeczy. To spojrzenie przez pryzmat estetyki, w sensie dosłownym: świat wojny jest ukazany jako dzieło sztuki, jako wyszywanka, malowidło, haft. Jest oglądany jak obrazkowa historyjka, bawiąca oko kolorami: rudością, żółcią ściegu.

Źródło: Ireneusz Opacki, *Elegia optymistyczna. O poezji Krzysztofa Kamila Baczyńskiego*, [w:] tegoż, *Poetyckie dialogi z kontekstem. Szkice o poezji XX wieku*, Katowice 1979, s. 312–313.

Ireneusz Opacki komentuje trzy ostatnie wersy utworu:

Ireneusz Opacki

“ *Elegia optymistyczna. O poezji Krzysztofa Kamila Baczyńskiego* ”

Pomnik Małego Powstańca przy ul. Podwale na Starym Mieście w Warszawie

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Tu się kończy Baczyńskiego **elegia** o człowieczeństwie czasów pogardy. [...]

Bo werset następny – nie jest już elegią. Przynosi zjawisko, które w świetle zrealizowanego procesu edukacji nie miało prawa nastąpić. Zjawisko, które łamie skuteczność tego procesu – tak, jak łamie żelazną do tej pory konsekwencję rozwoju fabularnego wiersza. [...]

Łamie nie tylko dlatego, że odbywa się niejako poza programem edukacji. Łamie dlatego przede wszystkim, że

wykonany przez „polskiego chłopca” gest jawi się przeciw temu procesowi, staje się odwrotnością wyników przewidywanych. Wszak zamiast strzału [...] ręka czyni gest przeżegnania ziemi. Wszak gest ten oznacza również, zamyka w sobie – gest inny, wcześniejszy: gest odrzucenia broni. Wszak zostało odczute zło, dokonała się rzecz, na którą przemierzenie najwstydlivszych ludzkich dróg miało chłopca uodpornić skutecznie.

Nie, kończące ten wiersz pytanie, nie jest pytaniem retorycznym. Tu naprawdę nie wiadomo, czy to kula postrzeliła serce, czy istotnie pękło ono pod naporem ogromu niespodziewanie odczutego zła [...].

Ten wiersz Baczyńskiego – to najjaśniejsza, najpełniejsza wiary w niezniszczalność człowieczeństwa biografia pokolenia wielkiej

wojny, pokolenia czasów pogardy człowieka. Biografia optymistyczna
wbrew śmierci [...].

Źródło: Ireneusz Opacki, *Elegia optymistyczna. O poezji Krzysztofa Kamila Baczyńskiego*, [w:] tegoż, *Poetyckie dialogi z kontekstem. Szkice o poezji XX wieku*, Katowice 1979, s. 314–315.

((Krzysztof Kamil Baczyński

Elegia o... [chłopcu polskim]

Oddzielili cię, syneczku, od snów, co jak motyl drżą,
haftowali ci, syneczku, smutne oczy rudą krwią,
malowali krajobrazy w żółte ściegi pożóg,
wyszywali wisielcami drzew płynące morze.

Wyuczyli cię, syneczku, ziemi twej na pamięć,
gdyś jej ścieżki powycinał żelaznymi łzami.
Odchowali cię w ciemności, odkarmili bochnem trwóg,
przemierzyłeś po omacku najwstydlwsze z ludzkich dróg.

I wyszedłeś, jasny synku, z czarną bronią w noc,
i poczułeś, jak się jeży w dźwięku minut — zło.
Zanim padłeś, jeszcze ziemię przeżegnałeś ręką.
Czy to była kula, synku, czy to serce pękło?

20 III 1944 r.

Źródło: Krzysztof Kamil Baczyński, *Elegia o... [chłopcu polskim]*, [w:] tegoż, *Wybór poezji*, oprac. J. Świąch, Kraków 1989, s. 241.

O autorze

Informacje o Krzysztofie Kamile Baczyńskim znajdziesz m.in. w lekcji: [„W żalu
najczystszy...”](#) – rzeczywistość okupacyjna w utworach Krzysztofa Kamila Baczyńskiego

Tablica upamiętniająca Krzysztofa Kamila Baczyńskiego przy ul. Bagatela 10 w Warszawie

Źródło: Adrian Grycuk, dostępny w internecie: commons.wikimedia.org, licencja: CC BY-SA 3.0.

W twórczości Baczyńskiego można wyróżnić dwie główne grupy utworów: wiersze miłosne i erotyczne ofiarowane żonie poety, Barbarze z Drapczyńskich, oraz wiersze podejmujące temat wojny. Cechą charakterystyczną utworów wojennych jest powracanie do pytania o moralną słusność wojny, sprzeciw wobec zabijania, przy jednoczesnym głębokim poczuciu obowiązku walki za ojczyznę. Podmiot liryczny wielu utworów Baczyńskiego jest bohaterem tragicznym, rozdartym pomiędzy niedającymi się pogodzić w sytuacji wojny postawami – patriotyzmem i pacyfizmem.

Słownik

defetyzm

(fr. *defaitisme*) brak wiary w zwycięstwo lub powodzenie jakiejś sprawy, wyrażający się w ciągłym przewidywaniu porażki

determinizm

(łac. *determinare* – ograniczyć, określić) – pogląd zakładający, że egzystencja i działania człowieka są niezależne od wolnej woli, lecz uwarunkowane przez czynniki biologiczne, środowiskowe i historyczne

elegia

(gr. *elegeía* – pieśń żałobna) – 1) w poezji antycznej utwór pisany dystychem elegijnym, czyli (w starożytnej metryce) dwuwierszem złożonym z heksametru i pentametru;

początkowo mianem tym określano utwory o tematyce żałobnej, z czasem o szerokim zakresie tematycznym, w liryce rzymskiej przede wszystkim miłosne; 2) w liryce nowożytnej utwór liryczny o tematyce żałobnej, pożegnalnej

fatalizm

(łac. *fatalis* – wyznaczony losem) – wiara w przeznaczenie; pogląd, w myśl którego, wszystko co dzieje się na świecie jest nieuchronne i zdeterminowane przyczyną znajdującą się poza naturą; zły nieunikniony los

historiozofia

(gr. *historía* – badanie wiedzy, *sophia* – mądrość) filozofia dziejów, badanie dziejów z punktu widzenia filozofii; dziedzina ogólnych rozważań filozoficznych nad siłami napędowymi, celowością, istotą i przebiegiem procesu dziejowego; filozofia historii

katastrofizm

(gr. *katastrophē* – przewrót, punkt zwrotny) – pesymistyczna postawa życiowa oparta na przeświadczeniu o nieuchronności klęski, upadku świata, zagładzie zagrażającej współczesnemu światu, a zwłaszcza tradycjom, instytucjom i wartościom kultury europejskiej

pokolenie Kolumbów

pokolenie literackie obejmujące pisarzy polskich urodzonych ok. 1920 roku, których doświadczeniem formującym była II wojna światowa. Termin używany także ogólnie, odnoszący się do wszystkich ludzi urodzonych w tym okresie. Nazwa została zaczerpnięta z powieści Romana Bratnego, pt. *Kolumbowie. Rocznik 20*, opisującej wojenne oraz powojenne losy grupy młodych ludzi biorących udział w walce z hitlerowskim okupantem

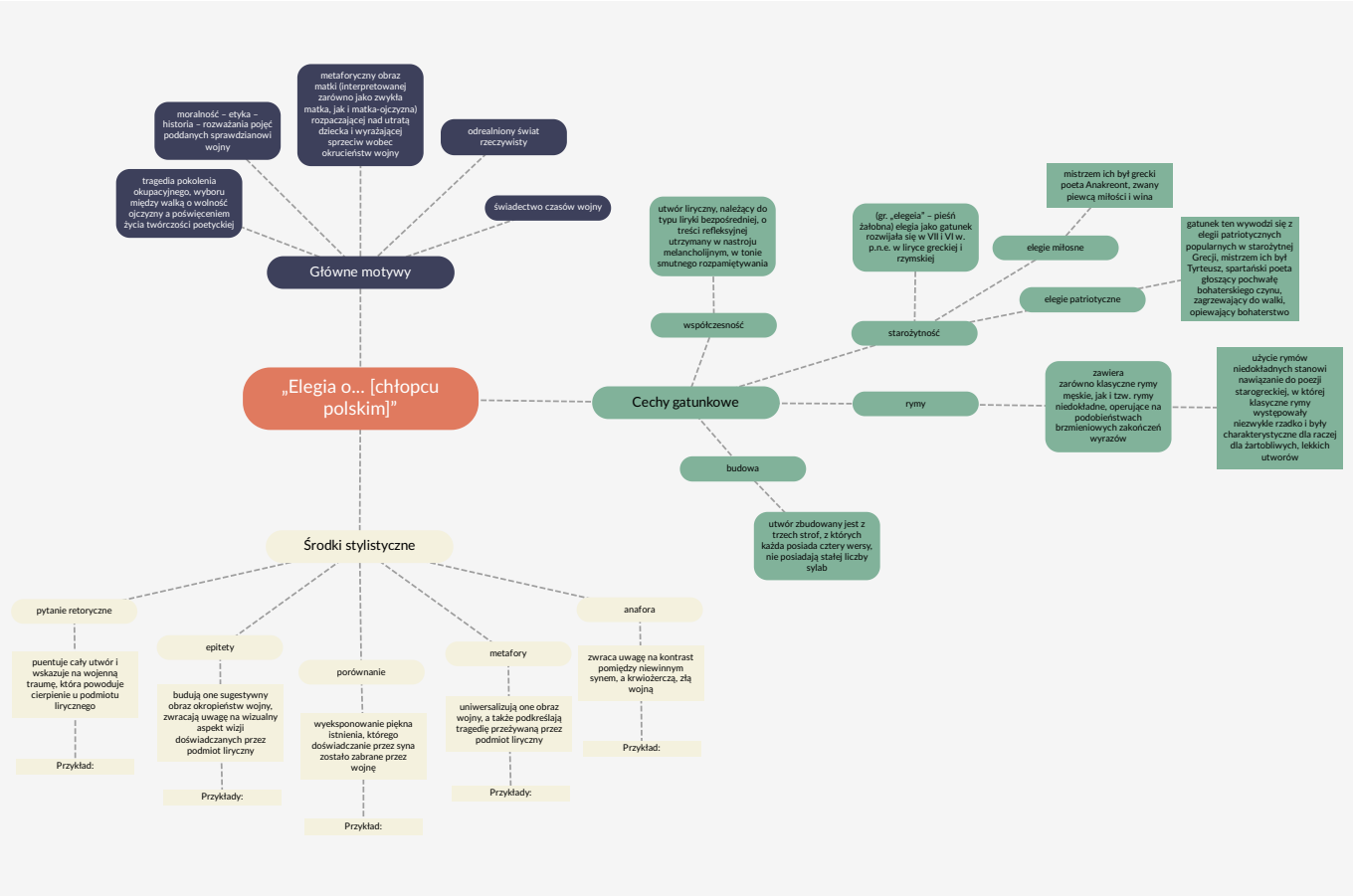
prometeizm

(gr. *Prometheus* – Prometeusz) postawa moralna, której wyrazem jest poświęcenie się jednostki dla dobra ogółu

Mapa myśli

Polecenie 1

Zapoznaj się z mapą myśli. Uzupełnij przykłady środków stylistycznych użytych w wierszu.

Polecenie 2

Prześledź główne motywy występujące w wierszu. Zinterpretuj sens utworu zgodnie z kontekstem biograficznym.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Scharakteryzuj podmiot liryczny w wierszu *Elegia o... [chłopcu polskim]*.

Ćwiczenie 2

Zastanów się i nazwij co najmniej 10 uczuć, jakie towarzyszą podmiotowi lirycznemu wiersza *Elegia o... [chłopcu polskim]*.

Ćwiczenie 3

Uzupełnij tabelę, wpisując nazwy środków stylistycznych bądź ilustrujące je cytaty z wiersza Baczyńskiego, a następnie określ funkcję wszystkich wskazanych środków.

Środek stylistyczny	Cytat	Funkcja
metafora		
	"rudą krwią"	
zdrobnienie		
	"oddzielili cię, syneczku, od snów, co jak motyl drżą"	

Ćwiczenie 4

Potraktuj treść wiersza Krzysztofa Kamila Baczyńskiego *Elegia o... [chłopcu polskim]* jak opis wojennej edukacji. Opisz poszczególne jej etapy, posługując się konkretnymi fragmentami tekstu.

Ćwiczenie 5

Zaznacz typy liryki, jakie reprezentuje utwór Baczyńskiego.

☐ liryka maski

☐ liryka podmiotu zbiorowego

☐ liryka roli

☐ liryka zwrotu do adresata

☐ liryka pośrednia

☐ liryka bezpośrednia

Ćwiczenie 6

Zinterpretuj symbol krzyża, który zostaje przywołany w ostatnim geście syna-żołnierza.

Ćwiczenie 7

Uzupełnij mapę myśli o cechy gatunkowe elegii na podstawie utworu Krzysztofa Kamila Baczyńskiego *Elegia o... [chłopcu polskim]*. Do cech dopisz przykłady – cytaty z wiersza.

Ćwiczenie 8

Przeczytaj komentarz Ireneusza Opackiego do trzech ostatnich wersów utworu Krzysztofa Kamila Baczyńskiego *Elegia o... [chłopcu polskim]*. Zastanów się, czy zgadzasz się z opinią historyka literatury. Sformułuj swoje stanowisko w 7–8 zdaniach.

Dla nauczyciela

Autor: Anna Grabarczyk

Przedmiot: Język polski

Temat: Czy *Elegia o... [chłopcu polskim]* Krzysztofa Kamila Baczyńskiego ma wymiar optymistyczny?

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

2) rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach (fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną, groteskową);

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

- 1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;
- 4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;
- 10) w interpretacji przedstawia propozycję odczytania tekstu, formułuje argumenty na podstawie tekstu oraz znanych kontekstów, w tym własnego doświadczenia, przeprowadza logiczny wywód służący uprawomocnieniu formułowanych sądów;
- 11) stosuje zasady poprawności językowej i stylistycznej w tworzeniu własnego tekstu; potrafi weryfikować własne decyzje poprawnościowe;
- 12) wykorzystuje wiedzę o języku w pracy redakcyjnej nad tekstem własnym, dokonuje korekty tekstu własnego, stosuje kryteria poprawności językowej.

IV. Samokształcenie.

5. dokonuje krytycznej selekcji źródeł;
6. wybiera z tekstu odpowiednie cytaty i stosuje je w wypowiedzi;
8. posługuje się słownikami ogólnymi języka polskiego oraz słownikami specjalistycznymi (np. etymologicznymi, frazeologicznymi, skrótów, gwarowymi), także w wersji on-line;
9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Lektura obowiązkowa

33) wybrane wiersze następujących poetów: Bolesław Leśmian, Julian Tuwim, Jan Lechoń, Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, Kazimiera Iłakowiczówna, Julian Przyboś, Józef Czechowicz, Krzysztof Kamil Baczyński, Tadeusz Gajcy;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- zinterpretuje wiersz Krzysztofa Kamila Baczyńskiego *Elegia o... [chłopcu polskim]*;
- scharakteryzuje podmiot liryczny, nazywając jego uczucia;
- wskaże środki stylistyczne w wierszu *Elegia o ... [chłopcu polskim]* i omówi ich funkcje.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;

- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi, aby uczniowie zapoznali się z *Elegią o... [chłopcu polskim]* Krzysztofa Kamila Baczyńskiego.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel omawia z uczniami kontekst biograficzny wiersza. Uczestnicy zajęć formułują również definicję elegii.
2. Nauczyciel podaje cel i temat zajęć. Ustala z uczniami kryteria sukcesu.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie indywidualnie zapoznają się z sekcją „Przeczytaj”.
2. Nauczyciel zadaje uczniom pytanie: Czy *Elegia o... [chłopcu polskim]* ma wydźwięk optymistyczny? Prosi o dyskusję związaną z tym tematem.
3. Następnie dzieli uczniów na grupy. Każdy zespół pracuje nad swoim zadaniem.
 - I – Scharakteryzujcie podmiot liryczny w wierszu *Elegia o... [chłopcu polskim]*. Nazwijcie co najmniej 10 uczuć, jakie towarzyszą podmiotowi lirycznemu.
 - II – Wpisują nazwy środków stylistycznych bądź ilustrujące je cytaty z wiersza Baczyńskiego i określają funkcję wszystkich wskazanych środków. Uzupełniają również mapę myśli o przykłady środków stylistycznych użytych w wierszu.
 - III – Interpretują symbol krzyża, który zostaje przywołany w ostatnim geście syna-żołnierza. Uzupełniają również mapę myśli o cechy gatunkowe elegii na podstawie utworu Krzysztofa Kamila Baczyńskiego *Elegia o... [chłopcu polskim]*.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie analizują dwa fragmenty tekstu I. Opackiego w sekcji „Przeczytaj”. Następnie wykonują ćwiczenie 8.
2. Nauczyciel zadaje uczniom pytanie: Czy *Elegia o... [chłopcu polskim]* ma wydźwięk optymistyczny? Kieruje dyskusją. Uczniowie podają przykłady, argumentują.

Praca domowa:

1. Prześledź główne motywy występujące w wierszu. Zinterpretuj sens utworu zgodnie z kontekstem biograficznym.

Materiały pomocnicze:

- Andrzej Krzysztof Kunert, *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939–1945*, T.1. Warszawa: Instytut Wydawniczy „Pax”, 1987.
- Wiesław Budzyński, *Śladami Baczyńskiego*, Warszawa: Muzeum Historyczne m.st. Warszawy, 2009.

Wskazówki metodyczne

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Mapa myśli” do podsumowania lekcji.